

Zygmunt Markiewicz

Jean Fabre (13 grudnia 1904 - 25 sierpnia 1975) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 67/2, 377-380

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JEAN FABRE

(13 grudnia 1904 — 25 sierpnia 1975)

W ciągu ostatniego dziesięciolecia polonistyka francuska, zawsze liczebnie słaba w porównaniu ze swą wartością, poniosła szereg dotkliwych strat. Rozpoczął ten smutny *exodus* profesor Maxime Herman, niedługo potem ubył stosunkowo młody, naznaczony przez los nieubłaganą chorobą, Jean Bourilly. W sierpniu 1975 w niezwyklej okolicznościach (jako przypadkowa ofiara licznych ukąszeń pszczół) umarł Jean Fabre.

Gdy w r. 1930 ów „świeżo upieczony”, młody „*agrégé*” zjawił się w Warszawie, by objąć tam swe obowiązki w Instytucie Francuskim i w Zakładzie Filologii Romańskiej Uniwersytetu, trudno było przewidzieć, że pozyskaliśmy uczonogo, który w niedalekiej przyszłości wzbogaci wydatnie wiedzę o literaturze polskiej. Poza rzadko spotykanym w tym stopniu zapałem do pracy naukowej i temperamentem rasowego badacza — chyba nic nie zdawało się zapowiadać tej wyjątkowej kariery.

Fabre wszedł w szeregi adeptów polonistyki wybierając jako temat swego doktoratu działalność kulturalną Stanisława Augusta Poniatowskiego. Kierowany przez wybitnych znawców epoki (m. in. przez Władysława Konopczyńskiego), młody profesor zaczął uczyć się polskiego i żwawo zabrał się do roboty. Nie odstraszyły go nie wyzyskane jeszcze „Teki Popiela”, które stały się kopalnią wiedzy o „królu Stasiu”; stosunkowo szybko pojawiły się pierwsze studia związane z podjętą pracą: *La Propagande des idées philosophiques en Pologne et l'École varsovienne des Cadets* („Revue de Littérature Comparée” 1935) oraz *Stanislas-Auguste et les hommes de lettres français* („Archivum Neophilologicum” 1936). Stanowią one pierwsze rozdziały szeroko zakreślonego doktoratu. Równolegle z zajęciami uniwersyteckimi Jean Fabre kontynuował swe badania aż do wybuchu wojny.

Ewakuowany we wrześniu 1939 z Warszawy poprzez Rumunię wraz z francuską misją wojskową, zdemobilizowany w lipcu 1940, od października tegoż roku Fabre pełni jednocześnie obowiązki profesora liceum w Lyonie i wykładowcy na tamtejszym Uniwersytecie. Od

r. 1942 działalność pedagogiczna wiąże go z Uniwersytetem Sztrasburskim (który na czas wojny schronił się w Clermont-Ferrand); wróci z nim do miasta nad Renem, pełniąc tam od marca 1945 do października 1952 obowiązki docenta literatury francuskiej XVII—XVIII wieku. Pobyt w nadgranicznym mieście Francji pozornie oddalił go od spraw polskich, ale rozszerzył w sposób widoczny zainteresowania XVIII wiekiem. Rezultatem były studia nad literaturą francuską (Rousseau, Marmontel, Diderot, Chénier, Beaumarchais), które szybko zdobyły mu wybitne miejsce wśród najlepszych znawców epoki.

W roku 1952 ukazuje się drukiem jego *opus magnum*, zatytułowane: *Stanislas-Auguste Poniatowski et l'Europe des Lumières* — 748 stronic pełnych erudycji oraz imponującej znajomości przedmiotu zgłębianego przez lata, oraz teza dodatkowa: *Edition critique de Diderot: „Le Neveu de Rameau”*. Wkrótce po obronie tez ta sama Sorbona, która przyznała mu doktorat z najwyższymi wyróżnieniami, powołała go do grona swych profesorów.

W Paryżu Jean Fabre staje się *spiritus movens* szeroko zakreślonych badań nad XVIII wiekiem (z jego doświadczenia korzystają okresowo również uniwersytety amerykańskie), ale wśród niesłychanie intensywnej pracy nie zapomina bynajmniej o Polsce i jej literaturze.

Adam Mickiewicz et le romantisme européen w księdze UNESCO poświęconej autorowi *Pana Tadeusza* (1955), *Adam Mickiewicz et l'héritage des Lumières* (w zbiorze: *Adam Mickiewicz. Księga w stulecie zgonu*. Londyn 1955), *La France dans la pensée et le coeur d'Adam Mickiewicz* („Revue de Littérature Comparée” 1957, nr 2), *Mickiewicz in World-Literature* („University of California” 1956), wreszcie *Le Centenaire de Mickiewicz et la littérature comparée* („Revue de Littérature Comparée” 1960, nr 1) — oto szereg studiów poświęconych wielkiemu poecie.

Profesor szybko staje się ogólnie znanym autorytetem w sprawach polskich, poświęca temu zagadnieniu artykuł *Les Études polonaises et leur développement en France* („Revue Internationale d'Histoire Politique et Constitutionnelle” 1955). Po Mickiewiczu inni pisarze polscy zostają kolejno przedmiotem jego badań. Artykuł *Wyspiański i jego teatr* („Pamiętnik Teatralny” 1957, z. 3/4) i jego francuski odpowiednik *Wyspiański et son théâtre* („Revue de Littérature Comparée” 1968, nr 3) świadczą o zainteresowaniu pisarzem prawie nie znanym i trudno zrozumiałym dla kartezyjskiej Francji, a zyskującym w ten sposób wprowadzenie poparte autorytetem specjalisty.

Jean Fabre nie ograniczył się zresztą do tych dwóch twórców. Świetne studium o Słowackim „*Godzina myśli*” („*L'Heure de la pensée*”) et *les deux visages du romantisme* („Revue de Littérature Comparée” 1961, nr 2) rozpoczyna badania nad trzecim pisarzem polskim, który z kolei fascynuje profesora. Przedmowa wyznaczająca miejsce Prusa w naszej literaturze otwiera francuskie wydanie *Lalki* (*La Poupée*. Paris 1963).

Poprzedza ona cenny tom: *Lumières et romantisme. Energie et nostalgie de Rousseau à Mickiewicz* (Paris 1963), który żywo i z dużą znajomością przedmiotu omawia dwie literatury na równych prawach interesujące Fabre'a.

Ostatnim autorem-Polakiem, choć piszącym po francusku, który stał się przedmiotem badań Fabre'a, był Jan Potocki. W ramach sesji naukowej „Jan Potocki i *Rękopis znaleziony w Saragossie*” (Warszawa, 17—19 IV 1972; „Les Cahiers de Varsovie” 1975, nr 3) Fabre poświęcił mu piękne studium *Jean Potocki, Cazotte et le roman noir* i dodatkowo omówił osiągnięcia wymienionego zjazdu w artykule *Deux colloques: Jean Potocki, Ferdinando Galliani* („Bulletin de la Société Française d'Études du XVIII siècle” 1973, nr 10). „Król-filozof”, Stanisław Leszczyński, oraz jego pobyt i działalność w Lotaryngii i Francji aż trzykrotnie stały się tematem omówienia; również polski epizod w życiu J. J. Rousseau jako autora *Considérations sur le Gouvernement de la Pologne* kilkakrotnie doczekał się gruntownej i kompetentnej oceny.

Do tej, już okazałej, listy prac poświęconych literaturze i sprawom polskim należy dodać szereg recenzji omawiających różnorakie studia autorów-Polaków piszących na tematy związane z Francją i jej kulturą. Również Jeanowi Bourrilly, swemu ulubionemu uczniowi i doktorantowi, poświęcił Profesor dwie publikacje: najpierw udokumentowane wspomnienie *Jean Bourrilly et son oeuvre* („Revue des Études Slaves” 1974), a ostatnio — wzruszające *In memoriam* („Revue de Littérature Comparée” 1975, nr 4).

Zwątpiwszy po zajęciach uniwersyteckich z maja 1968 o możliwości spokojnej pracy w ówczesnych warunkach, Jean Fabre odszedł przedwcześnie na emeryturę, ale daleki był od myśli o wypoczynku. Zamieszkał w rodzinnych stronach, na południu Francji (w pobliżu Albi), i kontynuował podjęte wcześniej prace, brał żywy udział w kongresach, był inspiratorem i duszą wielu inicjatyw naukowych. Trzykrotne pobyty poza Francją jako „*visiting professor*” i blisko pięć lat nieprzerwanej pracy z dala od Paryża (odwiedzanego przezeń jedynie z okazji zjazdów lub walnych zebrań towarzystw naukowych) stanowiły nowy aspekt działalności Fabre'a. Twórcze, odkrywcze studia nad ulubionym XVIII wiekiem i romantyzmem — oto ów ostatni rozdział wypełnionego pracą życia.

Wprost imponująca jest wielość doktoratów „*d'État*”, III cyklu, czy „*de l'Université*”, którym Jean Fabre patronował jako opiekun naukowy, przewodniczący lub członek jury; liczba młodych uczonych korzystających w ten sposób z jego doświadczenia przekracza na pewno kilka setek. Tom *Mélanges*, ofiarowanych w 70 rocznicę urodzin Profesora, *Approches des Lumières* (Klinksieck 1974) zebrał (oprócz wstępnego studium kolegi uniwersyteckiego z École Normale Supérieure, zmarłego niedawno dziekana — Bernarda Guyon) 41 artykułów tych spośród jego dokto-

rantów, którzy zajmują już poczesne miejsce w hierarchii naukowej; nie brak tu oczywiście i nazwisk polskich. Doprowadzona do początku 1974 r. bibliografia prac Profesora obejmuje 117 tytułów, ale powiększyła się od tego czasu o szereg pozycji.

Od blisko pół wieku Jean Fabre jest ceniony w Polsce jako jeden z wybitnych znawców jej literatury i kultury; nie była to wszakże najważniejsza podstawa autorytetu, jakim się cieszył. W obfitującym w dziesiątki nazwisk literaturoznawstwie francuskim Jean Fabre pozostaje i pozostanie długo jako jeden z najlepszych znawców XVIII wieku. Voltaire, Diderot, Rousseau, Chénier, Marivaux, Beaumarchais, Marmontel, Sade i inni, nie licząc pomniejszych przedstawicieli okresu „*Lumières*” — odkrywczym, z temperamentem południowca pisany pracom zawdzięczają swe nie słabnące „życie historycznoliterackie”.

Doktor *honoris causa* Uniwersytetów Poznania i Brukseli, członek zagraniczny Polskiej Akademii Nauk, wyróżniony szeregiem szacownych odznaczeń — Jean Fabre tragicznym zgonem w pełni sił twórczych pozostawił powszechny żal. W Polsce do tego żalu dołącza się dodatkowa troska: kto i kiedy podejmie równie owocną działalność w dziedzinie stosunków kulturalnych między dwoma zaprzyjaźnionymi narodami?

Zygmunt Markiewicz